

MELA MEHMÛDÊ BAZİDÎ'NİN KÛRTÇE-TÛRKÇE SÖZLÛĞÛ

(İNCELEME-METİN)

MUSTAFA ÖZTÛRK*

ÖZET

Bir Rus diplomatı olan Alexandre Jaba, Erzurum konsolosluğu yaptığı dönemde Mela Mehmûdê Bazidî ile tanışarak ondan Kûrtçeyi öğrenmiş ve yine Bazidî gibi bölgenin önde gelen âlimlerinin katkılarıyla Kûrt dili, kültürü, tarihi ve folklorü ile ilgili çok sayıdaki el yazması eseri kendi adını taşıyan bir koleksiyonda toplayarak Rusya'ya göndermiştir.

Koleksiyonda *Kurd 8* arşiv numarasıyla yer alan ve *Risâle-yi Tuḥfetü'l-Ḥillân Fi Zimâni Kurdan* (RîsaleyaYadîgara Dostan Di Zimanê Kurdan) şeklinde isimlendirilen el yazması, Bazidî'nin Jaba'ya Kûrtçenin Kurmançî lehçesiyle ilgili temel gramer bilgilerini öğretmek amacıyla kaleme aldığı bir eserdir. Bu yazma eserin 75b-125b varakları arasında istinsah edilen 50 varaklık Kûrtçe-Türkçe sözlük bölümü dikkat çekmektedir. Bu sözlükte Bazidî, Jaba'ya Kûrtçe fiil, isim ve diğer sözcük türlerini Türkçe üzerinden öğretmektedir. Bazidî, öncelikle öğretmek istediği Kûrtçe kelimeyi kırmızı mürekkeple vermiş ve ardından da bunların karşılığını Türkçe olarak açıklamıştır. Bugüne kadar tespit edilen ilk Kûrtçe-Türkçe sözlük olan eserde yer alan kelimelerin çoğunlukla günlük kullanıma ait kelime kadrosundan seçilmiş olması dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mela Mehmûdê Bazidî, Kûrtçe, Türkçe, sözlük, kavram alanı sözlükleri.

ABSTRACT

Alexandre Jaba, a Russian diplomat, met Mela Mehmudê Bazidî when he was a consul in Erzurum and learned Kurdish after meeting him. He also collected a number of manuscripts related to Kurdish language, culture, history and folklore with the contributions of leading scholars such as Bazidî, and sent the collection named after him to Russia. The Jaba collection, which includes 54 individual files and 69 manuscripts

*Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
mustafaozturk@artuklu.edu.tr

of these files, contains a several manuscripts in Persian, Turkish and Arabic, although it is a "collection of Kurdish manuscripts".

The manuscript, named *Risale-yi Tuhfetü'l-Hillan Fi Zimani Kurdan* (Risaleya Yadigara Dostan Di Zimanê Kurdan), found in the collection with the Kurdish 8 archive number, is a work that Bazidî wrote to teach basic grammatical information about the Kurdish language of Kurdish . The Kurdish-Turkish dictionary section of 50 leaflets, which is copied between the 75b-125b leafs of the writing work, is remarkable. Bazidî teaches Kurdish verb, noun and other word types through Turkish in this dictionary which we can name as "glossary" by volume. Bazidî first gave the Kurdish word he wanted to teach with red ink, and then explained their equivalences in Turkish. It should be emphasized that the Kurdish words that Bazidî tried to teach over the Turkish equivalents were chosen from the vocabulary belonging to daily speech and the first independent Kurdish-Turkish dictionary study up to date, which is important for the study of this small dictionary.

Key Words: Mela Mehmûdê Bazidî, Kurdish, Turkish, dictionary, conceptual field dictionaries.

GİRİŞ

1848-1866 yılları arasında Erzurum'da Rusya konsolosu olarak görev yapan Polonya asıllı bir Rus diplomatı olan Alexandre Jaba (1801-1894), diplomat kimliğinden ziyade, bu görevi sırasında bölgedeki Kürtlerin dil, kültür, tarih ve edebiyatı ile ilgili yaptığı araştırmaları ve bu araştırmalarından elde ettiği el yazmalarını topladığı *Alexandre Jaba Kürtçe El Yazmaları Koleksiyonu* ile tanınmaktadır.

Rusya'daki eğitimini doğu filolojisi üzerine yapan Jaba'nın Erzurum'da görevlendirilmesi üzerine, Petersburg Bilimler Akademisi üyesi olan yakın dostu Bernhard Dorn (1805-1881) tarafından kendisinden, bölgede yaşayan Kürtlerle ilgili bazı araştırmalar yapması yönünde bir istekte bulunulduğu bilinmektedir. Bunun talep üzerine Jaba, başta Mela Mehmûdê Bazidî (1799-1867) olmak üzere bölgedeki birçok âlimle irtibat kurarak çalışmalarına başlamış ve kendi adını taşıyan Kürtçe el yazmaları koleksiyonunu oluşturmuştur. Jaba, bölgede bulunduğu sırada sadece Kürtçe eserlerle değil, Türkçe el yazmaları ile de ilgilenmiş, önemli bir kısmı divanlardan oluşan 49 adet el yazması eseri toplayarak bunları bir koleksiyonda toplamıştır. Jaba'nın bu Türkçe el yazmaları koleksiyonu İngiltere'deki British Library'de bulunmaktadır (Bkz: üşenmez, 2017).

Jaba'nın bölgedeki çalışmaları sırasında daima yakınında bulunan ve her anlamda ona yol gösteren kişi Mela Mehmd Bazid'dir. Yeri geldiğinde hocası, yeri geldiğinde de onun ktibi gibi alışan Bazid'nin Erzurum'a yerleşmesi 1855 yılındaki Osmanlı-Rus savaşı sırasında memleketi Doğubayezit'ten g etmesiyle gerçekleşmiştir. Erzurum'da çaresiz hlde, madd sıkıntılarla boğuşan Bazid, tam da bu sıkıntılardan dolayı Bayezid'e dönme hazırlığı yaptığı sırada, yolu Alexandre Jaba ile kesişir. Jaba'nın, Kürtlerle ilgili yapacağı araştırmalarda bir hocaya, yol göstericiye; Bazid'nin de ilm ve madd açıdan bir hmiye ihtiyacı vardı. Böylece bu ikili yapacakları çalışmalar için bir araya gelmiş olurlar (Hassanpour, 2005: 161-162; ztrk, 2017: 43-44).

Jaba'nın amacı Bazid'den Krteyi öğrenmek, ondaki yazma eserlerin birer kopyasını almak ve halk arasındaki zengin folklor ürünlerine ulaşarak bunları derlemektir. Yaklaşık on yıllık süreci kapsayan bu işbirliğinin ardından, Kürt dili, kültürü ve edebiyatı ile ilgili birçok sözlü ve yazılı eser bir araya getirilerek, daha önceden kararlaştırıldığı gibi, Rusya'daki St. Petersburg Bilimler Akademisi'ne gönderilir ve "Alexandre Jaba Koleksiyonu" adıyla kayda geçirilir. 54 adet müstakil dosya ve bu dosyaların muhtevastaki 69 adet eseri kapsayan koleksiyon, bir "Krte el yazmaları koleksiyonu" olmasına karşın, Farsça, Türkçe ve Arapça ile istinsah edilmiş birkaç eseri de ihtiva etmektedir (ztrk, 2017). nemli bir kısmı Bazid'nin husus kütüphanesinden çıkan ve yine bir kısmı Bazid'nin el hattıyla istinsh edilmiş olan bu eserler, aynı zamanda Rusya'daki Kürdoloji çalışmalarının da temelini teşkil eder. Jaba'nın söz konusu koleksiyonu ve çalışmaları ile ilgili notları "Receuil de Notices et Extraits Kurdes" ismiyle St. Petersburg'ta (Jaba, 1860) yayımlanmıştır.

Jaba'nın en dikkat çekici özelliklerinden birisi birçok dili, o dilin uzmanı kadar iyi bilmesidir. Rusça, Fransızca, Almanca, Türkçe gibi pek çok dili bilen Jaba, Erzurum'da iki defa yürüttüğü konsolosluk görevi ile üç yıl boyunca Kırım Savaşı'nda üstlendiği görevi dikkate alındığında, Doğu'daki Őehirlerimizde yaklaşık olarak 18 yılını geçirdiği anlaşılır. Uzun süre bu bölgede bulunan Jaba, zel mektuplarında "hocam" diye bahsettiği Mela Mehmd Bazid'den çok iyi derecede Krte ğrenmiştir. Kürtçede ne derece ilerleme kaydettiğini Dorn'a gönderdiği bir mektubunda, "Krteyi o derece okudum ve öyle bir dereceye ulaştım ki, artık onunla çalışabilir ve tercüme gerçekleştirebilirim (Pirbal, 2000: 4)." Şeklindeki sözleriyle ifade etmiştir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, Bazidî'nin sözlüğünün koleksiyonda içinde yer aldığı yazma eser hakkında bilgi verildikten sonra, bu sözlüğün taşıdığı özellikler dikkate alınarak, sözlük bilimi içerisinde hangi tür sözlükler arasında değerlendirilebileceği üzerinde durulacak ve ardından eserin transkripsiyonlu metni verilecektir.

1. BAZİDÎ'NİN KÜRTÇE-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜ

Bazidî'nin çalışmaya konu olan Kürtçe-Türkçe Sözlüğü, *Alexandre Jaba Kürtçe El Yazmaları Koleksiyonu Kurd 8* arşiv numaralı el yazmasının muhtevastındaki üç bölümden biridir. Bizzat Bazidî tarafından kaleme alınıp istinsah edilen 144 varaklık bu el yazmasının ismi zahriye kısmında, *Hazā Kitāb Kavā'id-i Lisān-ı Kürdiye fī 'Adātuhum* şeklinde belirtilirken, iç varaklarda *Risāle-yi Tuḥfetü'l-Ḥillān Fī Zimānī Kurdān* ismiyle kaydedilmiştir. Bu isimlendirmelerden ikincisinin daha fazla dikkate alındığını belirtmekte fayda vardır.

Kurd 8 arşiv numaralı eserin ilk bölümü *Risāle-yi Tuḥfetü'l-Ḥillān Fī Zimānī Kurdān* ismini taşımakta ve bu bölümün Kürtçe ismi de *Risāleya Yadîgara Dostan Di Zimanê Kurdan* şeklinde belirtilmektedir. Bu ifâdeler Türkçede, *Kürt Dilinde Dostların Yâdigârı* anlamına gelir. Yazma eserin 1b-74b varakları arasında yer alan bu kısım Kürtçenin isim, özne ve edatları üzerine açıklayıcı ve örnekleyici bilgiler içermekte olup eserin temelini teşkil etmektedir. Yazma eserin 76b-126b varakları arasında ise bu çalışmaya konu olan Kürtçe-Türkçe sözlüğe yer verilmiştir. Yazmanın 126b-143b varakları arasında da iki kişi arasında soru ve cevap tarzındaki bir diyalogun yer aldığı bölüm yer almaktadır. Bu bölümün adı da, *Zeylû'r-Rîsale Di Behsa Sûal û Cewaban* (Sual ve Cevap Bahsi Şeklinde Risalenin Zeyli) biçiminde verilmiştir.

Kürtçe-Türkçe sözlüğün dikkat çeken özelliklerinden birisi, Bazidî'nin Jaba'ya Kürtçeyi öğretirken nasıl bir yöntem izlediği hakkında açık bilgiler vermesidir. Yazma eserde birbiri ardınca sıralanan üç risale, muhteva bakımından farklı olsalar da, genel dil eğitimi prensipleri göz önünde tutulduğunda, bölümlerin birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde verildiği görülür. İlk bölümde bazı gramer bilgileri verilmiş, ardından ikinci bölümde gramer bilgileri verilen dilin söz varlığına ait kapsayıcı olmayan bir sözlük verilmiş ve son olarak da üçüncü bölümde pratik yapılması amacıyla soru-cevap şeklinde bir metin verilmiştir.

Bazidî'nin Kürtçe-Türkçe sözlüğü, 50 varaklık bir bölümden oluşmaktadır. Söz konusu 50 varanın sol sayfaları, yani "a" kısımları boş bırakılmış, sadece "b" kısımları istinsah edilmiştir. Kürtçe-Türkçe sözlüğün yazılı bulunduğu sayfaları hesapladığımızda bunların toplamda 25 varaklık bir hacme denk geldiği görülmektedir. Yazma eserde sadece sözlük kısmı değil, Kurd 8 yazmasının tamamının istinsahında "a" varaklarının bu şekilde boş bırakıldığı görülmektedir. Bu şekildeki tasarruf, koleksiyonda yer alan başka nüshalarda da görülür. Bunun sebebi, Jaba'nın daha sonra buralara bir şeyler karalamak amacıyla bu kısımları bizzat boş bıraktırmış olmasıdır. Zira koleksiyonda yer alan birçok nüshanın "a" varaklarında Jaba'nın Fransızca tercümelemleri veya o eser hakkında topladığı bilgi ve notları kaydetmiş olduğu görülmektedir. Kurd 8 gibi bazı nüshalarda da bu "a" varaklarına bir şeyler yazmaya fırsat bulamadığı tahmin edilmektedir.

Daha önce belirtildiği üzere Bazidî'nin, bu eserini kaleme almasındaki temel neden Jaba'ya Kürtçenin Kurmancî lehçesini öğretmektir. Bazidî bunu el yazmasının girişindeki ilk satırlarında şu şekilde ifade etmektedir:

Paşî pesna Xwedê û selewata ser Nebî, tu bizanî ku sebebê pêkêxistina vê rîsaleyê ew e ku me digel konsolê dewleta fexîmeya Rûsya, ku sakine li Erziromê Mîr Jaba, ji mêj dostî û nasî hebû. Wa wî jî qewî zêde meyla zanîna zimanê Kurmancan dikir. Îcarê me jî mirad kir ku em jî rîsaleyekê di behsa wî zimanî da pêk bixînin. Êdî me dest pêkir û navê rîsalê jî *Tûhfetu'l-Xîllan fî Zimanê Kurdan* hate danîn. Xuda tamamkirinê jê rast bîne. Amîn (Kurd 8, vr. 1b).¹

Yazma eserin sonunda yer verilen istinsah kaydında da eserin Jaba için kaleme alındığı, "Ketebehû lî eclî dostê Mîr Jaba qonsilosê fexîmeh

¹ Allâh'a medh u sena ve Nebî'ye salavatın ardından bilersen ki, bu risalenin eklenmesinin sebebi şudur: Erzurum'da sakin olan Rusya devleti konsolosu Mîr Jaba ile aramızda öteden beri dostluk ve tanışıklık vardır. Onun da Kurmancların dilini öğrenmeye karşı güçlü bir iştiağı vardı. Bundan dolayı biz de murat ettik ki bu dil konusunda bir risale yazalım. Artık başladık ve risalenin adı da, *Tûhfetu'l-Xîllan fî Zimanê Kurdan* olarak konuldu. Allâh tamamlamayı nasip etsin. Amin.

Rûsya der Erzirom (Kurd 8, 143b).²” Şeklindeki ifadelerden ortaya çıkmaktadır.

Yazmada, eserin istinsah tarihiyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmuyor olsa da, Bazidî ve Jaba'nın diyalog hâlinde oldukları yıllar ve koleksiyonda yer alan diğer eserlerin istinsah tarihlerini göz önüne alarak bu eserin 1860'lı yıllarda kaleme alınmış olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Öte yandan Bazidî'nin 1867 yılında vefat ettiğini de hatırlarsak, eserin en geç 1867'de yazılmış olabileceğini de savunmak mümkündür.

Sözlükle ilgili tespit edilen en önemli özellik, bu sözlüğün kaleme alınmış ilk Kürtçe-Türkçe kelime dizilişli sözlük olmasıdır; fakat bazı kaynaklarda ilk Kürtçe-Türkçe sözlüğün Yusuf Ziya el-Halidî'nin kaleme aldığı *El-Hediyetü'l-Hamîdiyye fi'l-lugati'l-Kürdiyye* (Yûsuf Ziyâ el-Hâlidî, 1310) isimli eser olduğu yönünde bilgiler bulunmaktadır. Kürt dilinin yapısı ve gramer özelliklerine dair bir mukaddimenin de yer aldığı bu eser, 5452 kelimeyi ihtiva eden alfabetik bir Kürtçe-Arapça sözlük olup müellifi tarafından Mutki kaymakamlığı esnasında kaleme almıştır (Mertoğlu, 2013: 32-34). Miladî tarihle 1893 yılında İstanbul'da basılan eserin, Bazidî'nin Kürtçe-Türkçe sözlüğünden daha sonraki bir tarihe ait olduğu anlaşılmaktadır.

“Esas itibariyle tarihte Kürtçe kelimelerin Türkçe karşılıklarını sözlük şeklinde ilk olarak kayda geçiren kişi Evliya Çelebi'dir. Evliya çelebi 1655 yılında Kürtlerin yaşadığı bölgeleri gezmiş ve ilginç bulduğu bazı Kürtçe terim ve kavramların Türkçe anlamlarını Seyahatnâme'sinin 4 ve 5. ciltlerinde listeleyerek vermiştir (Bruinessen, 1985: 27).” Fakat yine de Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde verdiği Kürtçe-Türkçe kelimelerin bugünkü anlayış bağlamında bir sözlük olarak değerlendirilebilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı eldeki veriler bağlamında Bazidî'nin bu sözlüğünün literatürdeki ilk Kürtçe-Türkçe sözlük olarak kabul edilmesi gerekir.

2. BAZİDİ'NİN KÜRTÇE-TÜRKÇE SÖZLÜĞÜNÜN SÖZLÜK BİLİMİNDEKİ YERİ

Bazidî'nin kaleme aldığı sözlüğün Sözlük bilimi/Sözlükçülük (leksikografi) içerisindeki yerini ve konumunu değerlendirmenin ilk

² Rusya konsolosu olan dost Mir Jaba için Erzurum'da yazıldı.

gerekliliği sözlük ve sözlükçülük kavramının ne şekilde tanımlandığını ve bu kavramın tanım alanına girebilecek özelliklerin neler olduğunu anlamaktan geçer. TDK başta olmak üzere alandaki önemli isimlerin bu konudaki açıklamaları aşağıda verilmiştir.

Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı sözlükte (2011: 2157), sözlük kavramı, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerde karşılıklarını veren eser, lügat şeklinde tanımlanmaktadır. Akalın (2010: 165), yaptığı tanımlamada sözlükçülüğü, “Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksikografi” biçiminde tanımlamıştır. Aksan (2007: 69), Korkmaz (2007: 199) ve Yüksel (2005: 266) de eserlerinde sözlük bilimi kavramı için, “Bir dilin veya karşılaştırmalı olarak çeşitli dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koyma yöntemlerini ve uygulama yollarını gösteren dil bilimi dalı.” şeklindeki benzer açıklamaları yapmışlardır.

Sözlükler; kullanıcının yaşı, eğitim düzeyi, ana dili, sözlükten yararlanma amacı, beklentileri, maddî kaygılar, sözlüklerin yayımlanacağı ortam gibi sebeplerden dolayı çeşitlenerek kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır (İlhan, 2009: 537-552). Sözlükler hazırlanırken dikkate alınan bu tür beklenti, amaç ve kaygılar beraberinde sözlüğün kapsam, tür, üslup ve hacmini de etkilemiş ve bunun sonucunda da çeşitli sözlük tipleri ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, Bazıdî'nin hazırladığı sözlüğün sözlükbilimi içerisindeki yerini tayin etmek için sadece bu konudaki tanım ve açıklamaları değil, yapılmış tasnif denemelerini de dikkate almak gerekir.

Konuyla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında bu konuda üzerinde tam olarak uzlaşmış bir tasnifin bulunmadığını; fakat yine de genelgeçer bir noktada uzlaşıldığını söylemek mümkündür. Sözlükleri; yapılış amaçlarına, yöntemlerine, konularına, ele aldığı söz varlığına, sözcüklerin diziliş biçimine, yöntemlerine, işlediklere ürenlere ve yayımlandıkları ortamlara göre pek çok tasnife tabi tutmak mümkündür; fakat bugüne kadar yapılan tasnifler, sözlükleri daha çok dizgisel sözlükler (Harf sırasına göre) ve kavram alanlı sözlükler (aynı konu başlığı altındaki sözcüklerden oluşan) olarak gruplandırmak yönündedir. Aynen bu şekilde Aksan da, Abece sırasının temel

alınıp alınmamasına göre sözlükleri Abecesel sözlükler ve kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri olmak üzere iki grupta ele almıştır (Aksan, 2009: 76).

Bazidî'nin sözlüğü bu iki sözlük grubundan kavram alanı sözlükleri arasında değerlendirilebilir; çünkü sözlükte verilen kelimelerin dizilişi belli bir harf sıralamasına göre değil, belli bir konu başlığı altında düzenlenen bir sözlük türü olarak değerlendirilebilir.

Bazidî'nin sözlüğünün de dâhil olduğu kavram sözlükleri ile ilgili çalışması bulunan Pelin Kocapınar, “Kavram Sözlükleriyle İlgili Terminoloji Üzerine” adlı çalışmasında, kavram sözlüklerinin isimlendirilmesi konusunda hem yerli ve hem de yabancı araştırmacılar arasında bir karmaşanın bulunduğunu belirterek söz konusu sözlükler için ülkemizdeki araştırmacıların *kavram sözlükleri*, *kavram alanı sözlükleri*, *düzensel sözlükler*, *sistemik sözlükler*, *tematik sözlükler*, *konu sözlükleri*, *konusal sözlük*, *konu tasnifli sözlük* şeklindeki isimlendirmeleri kullandıklarını belirtir (Kocapınar, 2014: 747).

Adı ne şekilde belirlenirse belirlensin, hem yurt içinde hem de yurt dışında semantik ölçütlere veya konu esasına göre düzenlenen bir sözlük türünün herkesçe kabul edildiği ve ülkemizde de bu sözlük türünün daha çok *kavram sözlüğü* şeklinde isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Benzer anlama sahip kelimelerin birbirine yakın şekilde yerleştirildiği kavram sözlüklerine bir örnek olarak değerlendirdiğimiz Bazidî'nin sözlüğünde yer alan 1428 sözcüğün, anlamsal özelliklerine göre üç ayrı grupta tasnif edilerek verildiği görülür.

Sözlüğün ilk bölümünde eş anlamlı Kürtçe fiillerin, ikinci bölümde Kürtçedeki eş sesli/sesteş isim ve fiillerin, üçüncü bölümde ise eş anlamlı Kürtçe isimlerin Türkçedeki karşılıklarının verildiği sözlükte Bazidî'nin, her bölümün başında, vereceği kelimelerin niteliği hakkında açıklayıcı bilgiler de verdiğini görüyoruz. Sözlüğün ilk bölümünde verilen kelimeler için Bazidî'nin verdiği açıklama şu şekildedir:

... weku dinê gerek di e'falan da ni û gerek di esmayan da ni e'falêd miştêreke û esmayêd miştêreke heyin. Mesela fî'lek û ya ismek bi du û sê me'nan têtin û hemû kes ewê ferqê nizanin.

Lazim ku em her çi mimkin e beyan bikin da bête fehm. ... (Kurd 8, 76-77b)³

Eş anlamlı Kürtçe fiillerin Türkçe karşılıklarının ele alındığı bu bölüm 298 kelimededen oluşmaktadır. Bu bölüm için verilmiş Kürtçe eş anlamlı fiillerden bazı örnekler şu şekildedir:

Xapandin, Lêbandin, Xarandin: Aldamağ. (vr. 77b)

Patin, Pejyan: Bişürmek. (vr. 78b)

Kutan û Lêdan û Pêdadan: Dögmek. (vr. 79b)

Vêxistin, Teyisandin: Ateş ve çıra yakmak dimekdür. (vr. 80b)

Doxîn û Daçûn: Çökmek ve batmağ. (vr. 81b)

Beredayî, Şemirî: Şahıbsız dimekdür. (vr. 82b)

Nixaftin, Berdadan: Örtmek ve bastırmağ. (vr. 83b)

Birizîn û Rizîn: Çürümek. (vr. 84b)

Bêtin, Bêjinkirin: Elemek. (vr. 85b)

Bazidî ikinci bölümde, Kürtçedeki eş sesli/sesteş isim ve fiillere yer vermektedir. Kürtçe olan kelime verildikten sonra bunun Türkçede hangi anlamlara geldiğinin verildiği bu bölümde 105 kelimeye yer verilmiştir. Sesteş kelimelerin verildiği bu bölüm, sözlüğün en küçük bölümü olarak dikkat çeker. Bazidî'nin bu bölümün başında yaptığı açıklama şu şekildedir:

Eve eʔalêd meʔnayeke fiʔl du û sê û çar heyin,
hemû mişterek in di meʔnayeke da. Lakin biʔeksa wan heyin.
İcarê fiʔl yeke bi çend meʔnan têtin lazim tu bizanî. Êdî *ane gorece*
biʔemilînî û meʔna bikî. Eʔal û esmayêd wahîde ku bi çend
meʔnan têtin, beyan bikin. Mesela: (Kurd 8, vr. 85b)⁴

Bu bölümde verilen kelimeleri şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

³ ... Diğer bir şey, gerek fiillerde ve gerek isimlerde olsun, ortak fiiller ve ortak isimler bulunmaktadır. Mesela bir fiil veya bir isim iki üç anlama gelebilir ve herkes bu farkı bilmez. Mümkün olduğunca bunu açıklamamız lazım, ta ki anlaşılınsın.

⁴ Bu mezkur fiillerden her birinin iki, üç ve dört manaları bulunmaktadır ve bu manaların hepsi müşterektir; fakat bunların aksi de vardır. Şimdi, bir fiil kaç manaya gelir, bunu bilmen lazım. Artık ona göre kullan ve anlamlandır. Fiil ve isimler tek başına kaç şekilde anlamlandırılır, beyan edelim. Mesela.

- Da:** Derd ve vālide ve virmek ma'nalarına gelür. (vr. 85b)
Bez: Segirmek ve iç yağı ma'nāsına gelür. (vr. 86b)
Bir: Bölük, cemā'at ve bir de bir oyun adıdır. (vr. 87b)
Nêr: İrkek ve 'araba ve çifte boyındırığı. (vr. 88b)
Qewal: Hikāyet diyici ve nāya ve Yezîdîlerin şehirlerine dirler. (vr. 89b)
Çikandin: Fidan dikme ve bir suyu kesmek ve kurutmak dimekdir. (vr. 90b)
Ceng: Køl ve kanad ve gavğaya dirler ve çenge ve kötürüm olan ādeme dağı dirler. (vr. 91b)
Kanf: Çeşme ma'nāsına ve hni ma'nāsına da gelür. (vr. 92b)
Parêz: Kuriğ olan çayır ve bağ ve bostān ve perhîz ma'nāsına da gelür. (vr. 93b)
Xwî: Toz ve terlemek ve tabî'at ma'nalarına gelür. (vr. 94b)
Sipî: Bit ve beyāz renk ma'nāsına da gelür. (vr. 95b)

Sözlüğün en kapsamlı bölümü 1025 kelimeyle üçüncü bölümdür. Sözlüğün müellifi bu bölümde eş anlamlı Kürtçe isimlere yer vermiş, aynı anlama gelen Kürtçe kelimeleri belirterek bunların Türkçedeki karşılıklarını vermiştir. Bu bölümle ilgili verilen açıklamanın bir bölümü de şöyledir:

... weku dinê me'fûm bibitin ku esma' jî heyin ku me'nayeke û bi çend isman dibêjin. Mesela weku niha dibêjî ku: (Kurd 8, vr. 96b)⁵

Bu bölümde verilen kelimelerden bazı örnekler de şu şekildedir:

- Çêl û Çêlek:** İnek dimekdir. (vr. 97b)
Derazîng, Şîpane, Şemik: Kapunun alt eşîğine dirler. (vr. 99b)
Hestî û Hêstî: Kemük dimekdir. (vr. 101b)
Kîzan, Konik: Çeşme sularının pehrenglerine dirler. (vr. 103b)
Şape, Renî: Kar çığına dirler. Aşît dağı ol ma'nâyadur. (vr. 105b)
Bedr, Degirmî: Ayın tamāmına dirler. (vr. 107b)
Bager, Tîpî: Kışda kar āna dirler. (vr. 111b)
Kurt, Qut, Kedûl: Kısa ādeme dirler. (vr. 113b)
Moz, Mêş: Sinek dimekdir. (vr. 115b)
Safdil, Sînesaf: Gönlî fenālîkdan arı olan ādeme dirler. (vr. 117b)
Qelafisk, Kûndevedan: İt oturuşına dirler. (vr. 118b)
Çist, Sivik, Çalak, Çeleng: Çapük ādem ve esbe dirler. (vr. 120b)

⁵ ... Diğêr bir şey de, malum olsun, isimler de vardır ki bir mana birkaç şekildeki isimlendirmeye söylenir. Mesela dedikleri gibi:

Qijik, Qirik Qarqar: Kara kargaya dirler. (vr. 122b)

Buxtan, Girasî, Pêpîsî: İftirâ eylemek dimekdür. (vr. 126b)

Sîtav, Tava hîvê: Gice ay aydınına dirler. (vr. 127b)

Bundan sonraki bölümde Mela Mehmûdê Bazidî'nin, *Alexandre Jaba Koleksiyonu Kürtçe El yazmaları Koleksiyonu*'nda Kurd 8 arşiv numarasıyla kayıtlı bulunan Kürtçe-Türkçe sözlüğünün transkripsiyonlu metnine yer verilecek ve el yazmasındaki varak numaraları köşeli parantez “[]” içerisinde belirtilecektir.

3. METİN⁶

[vr. 76b] ... Weku dinê gerek di e'alan da ni û gerek di esmayan da ni, e'âlêd miştereke û esmayêd miştereke heyin. Mesela fi'lek û ya ismek bi du û sê me'nan têtin û hemû kes ewê ferqê nizanin. Lazim [vr. 77b] ku em her çi mimkin e beyan bikin, da bête fehm:⁷

EF'ALÊD MIŞTEREKE YA'NÎ BI ŞİRÎKAYÎ

Axaftin, Xeberdan, Kelimîn, Gotin, Bêje: Söz söylemek.

Borîn, Derbazbûyin, Xericîn: Giçmek.

Borandin, Derbazkirin, Buhartin, Xericandin: Giçürmek.

Xapandin, Lêbandin, Xarandin: Aldamak.

Mezaxtin, Serifîn, Xerckirin: Meşârif eylemek.

Xeriqîn, Ji xwe ve çûyin: Bayılmak.

Zilîn, Şemifîn: Kaymak.

Felişîn, Betilîn: Yorılmak.

⁶ Metninde verilen Türkçe kısımların günümüz Latin harflerine aktarılmasında “ÜNVER, İsmail; “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, Türkoloji Dergisi, C. 2, S. 1, 1993, s. 51-89; II. Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. İsmail Ünver Adına), Kayseri, 15-16 Mayıs 2008.” isimli çalışmalarda belirtilen hususlara büyük ölçüde uyulmuştur.

Kürtçe kısımların yazımında ise günümüz Kürt-Latin alfabesinin yazım özellikleri uygulanmıştır Kürtçenin Türkçeden farklı ses ve işaretlendirme özellikleri şu şekildedir: Kürtçedeki “**î-i**” harfi Türkçe'deki “**ı-ı**” harfine, “**î-i**” Türkçedeki “**î-i**” sesine, “**û-û**”, Türkçedeki “**u-u**” sesine, “**u-u**” Türkçedeki “**ü-ü**” sesiyle karşlanır. Yine Kürt harf sistemindeki “**x-x**” harfi Arapçadaki “**خ ve غ**” harflerine, “**Q, q**” harfi Arapçadaki “**ق**” harfine, “**w-w**” harfi Arapçadaki “**و**” harfine karşılık gelmektedir. Bunların dışında Kürtçedeki “**ê-ê**” harfi de Türkçede “**e-i**” arasında telaffuz edilen “**kapalı e**” sesiyle telaffuz edilir.

⁷ Diğer bir şey, gerek fiillerde ve gerek isimlerde olsun, ortak fiiller ve ortak isimler bulunmaktadır. Mesela bir fiil veya bir isim iki üç anlama gelebilir ve herkes bu farkı bilmez. Mümkün olduğunca bunu açıklamamız lazım, ta ki anlaşlısın.

- Razan, Nivistin:** Uyumak.
Vezeliyan, Dirêjbûyin: Uzanmak.
Hebandin, Vayin: Sevmek.
Beredayin, Revandin: Kaçurmak. [vr. 78b]
Veresandin, Vekirin: Çözmek.
Patin, Pejyan: Bişürmek.
Berhevkirin, Civandin: Devşirmek.
Qerrimîn, Cemidîn: Donmak.
Ajotin, Hajotin: Sürmek.
Pirskirin, Pirsiyarkirin: Su'âl eylemek.
Xwarin, Vexwarin: Yemek.
Firîn, Perwazkirin: Uçmak.
Guhartin, Veguhartin, 'Ewizîn: Değiştürmek ve طرانا eylemek.
Meşiyân, Veçûn: Yürümek.
Arîkirin, Arîkarî, Yarîkarî: Yardım eylemek.
Serguhîkirin, Miqayedbûyin: Muqayyed olmak.
Berzekirin, Wendabûyin, Zaybûyin: Telef olmak ve zâyîf olmak.
Xeriqîn, Xeniqîn: Boğulmak.
Rêwendakirin, Xelîfîn: Yolu azdırmak.
Ricifîn, Lerizîn: Ditremek.
Axivîn, Qişnikî: [vr. 79b] Bir yâre ki azar ve fenâ olur.
Kutan û Lêdan û Pêdadan: Dögmek.
Qetyan, Diryan, Dirîn: Yırtılmak.
Rûbûn, Rijyan: Dökülmek.
Mayin, Derengîbûyin, Megêjin: Durmak ve 'avûk olmak.
Revîn, Hilatin: Kaçmak.
Malîn, Paqijkirin: Silmek ve Süpürmek. "Miştin" jî bi vê me'nayê ye⁸.
Keribîn, 'Ezibîn, Silbûyin: Daralmak. "Vewehatin" jî bi vê me'nayê ye⁹.
Çêkirin, Dirustkirin, Pêkanîn: Bir işi veyâhûd bir nesneyi yapmak.
Rastî û Dirustî: Doğruluk.
Pakî û Paqijî: Temizlik.
Hêsayetî û Hêsa û Rahetî: Râhatlık.
Zaf, Zafi, Zahf: Çok. "Gelek" jî bi vê me'nayê ye¹⁰.

⁸ "Miştin" da bu anlama gelmektedir.

⁹ "Vewehatin" da bu anlama gelmektedir.

¹⁰ "Gelek" de bu anlama gelmektedir.

- Qirêjîn û Gemarîn:** Kirlü demekdür
Hûrbûyin û Hînbûyin û 'Elimîn: Öğrenmek. [vr. 80b]
Hilweşin, Herimîn, Xerab bûyin: Yıkılıb virâne olmak.
Vêxistin, Teyisandin: Ateş ve çirā yakmak demekdür.
Biriqîn, Teyisîn: Parlamak.
Bijiqîn, Biderketin: Çıkmak.
Wesilîn, Gihan, Gihistin: İrişmek.
Sûyin, Têdan: Sürmek ve revgân urmak.
Qelişin û Teriqîn: Çatlamak.
Gelacî û Xirebazî: Nâdânlık eylemek.
Cisandin û Cisîn: Cıstlamak.
Bela'andin û Qurtkirin: Yutmak.
Cûn û Cûyin: Çignemek.
Leyizîn û Leyiztin: Oynamak.
Pêvedan û Geztin: Yılan ve 'ağreb ısırmaq.
Gazî, Girîn, Qûrî: Bağırmaq.
Jêkirin, Birîn: Kesmek.
Tûjkirin û Tîjkirin: Keskin [vr. 81b] eylemek.
Doxîn û Daçûn: Çökmek ve batmaq.
Rewisî, Tazîfî: Çıplaklık.
Serkolî, Serqotî: Başı açıklık.
Qelandin û Biraştin: Kavurmaq.
Hêlan û Hiştin û Terikandin û Şemirandin: Bırakmaq ve terk eylemek.
Jarîfî û Sêfilî û Belengazî: Fuçaralık demekdür.
Liviyan û Lepitîn: Deprenmek ve hareket eylemek.
Gorîbûyin û Fedabûyin: Qurbân olmak.
Pêkhatin, Pevketin: Uyuşmaq.
Germî û Kelî: Âsilik demekdür.
Kelandin û Sincirandin: Kaynatmaq demekdür.
Dadan û Girêdan û Bestin: Kapu bağlamak.
Veşartin û Nuhuftin û Xefkirin: Gizlemek.
Kolan û Vedan: İrişmek [vr. 82b] ve kazmaq.
Xedûkî û Damayî û Bimirûzî û Vemayî: Ğamlu ve Ğuşşelu.
Beredayî, Şemirî: Şâhibsüz demekdür.
Têrî û Kerixîn: Doymak.
Bêhnmayî û Nepxî û Felişîn: Nefes kalmak.
Heyî û Maldarî û Dewlemendî: Zenginlik.
Sipehîfî û Rindî û Keleşî û Cindîfî: Güzellik ve maħbûbluk.

- Kotîfî û Serpîsî û Çeplî:** Hâsîslik.
Camêrfî û Jêhafî û Dilêrfî: Şeca‘âtlı dimekdir.
Xesîrîn û Zerîrîn: Ziyân eylemek.
Terrî û Şilî û Nixte: Yağmur ve qar ve yağluq dimekdir.
Bejîfî û Dêm û Bêavî: Susuz yer.
Tengavî û Tengasî û Tengî: Darlık
Sekinîn, Westan: Durmak.
Hilawistin, Daliqandin, Dardakirin: Asmak.
Berkirin û Wergirtin, Lebîsîn: Giymek ve ilbâs [vr. 83b] eylemek.
Şixulîn, Xebîfîn: Çalışmak.
Kadan, Kirîn, Kesibîn: Kazanmak ve kesb eylemek.
Nixaftin, Berdadan: Örtmek ve bastırmaq.
Pê ra, Digel: Berâber.
Dixîsîn, Hesidîn: Hâsüdlük eylemek.
Qûrîkirin, Kumreşî: Kışkanmak.
Vereşandin, Bişkaftin: Sökmek.
Çêr, Zêfî: Fenâ söz ve sögmek.
Rakirin, Hildan: Qaldırmak.
Dane zanîn, Fehimandin: Qandırmaq.
Kilan, Çelqandin: Çalkamak.
Dewisandin, Kepisandin: Ot ve saman çuvâlımı depmek.
Merisandin, Kevişandin: Sıkmaq.
Pêvekirin, Têrakirin: İçine tel giçürme.
Kemkujî û Mitirbî û Xwestegî: Dilencilük [vr. 84b] dimekdir.
Lêstin û Alêstin: Yalamak.
Birizîn û Rizîn: Çürümek.
Gezîn û Geztin: Dişlemek.
Avêtin, Havêtin: Atmak.
Hingevîn, Lêketin: Doğunmaq.
Tirebûyin, Ketin: Düşmek.
Raxistin, Ferşkirin: Döşemek.
Valakirin, Xalîkirin: Boşatmaq.
Fekirîn, Nihêrîn: Baqmak. “Mêzekirin” dahı bu ma‘nâyadır.
Tuneyî, Nîneyî: Yoqluk.
Berhevbûyin, Cemabûyin: Yıgılmaq.
Bêwecî, Bêkêrî: İşe yaramaz.
Îzan, Fehm, Zihn: Fikr ve ferâset dimekdir.
Berevajî, Tersî: ‘Aqsine.

Sadeyî, Xwerûyî: Şâfi, hâliş dimekdür.

Melewanî, Sobayî: Yüzmek.

Têkirin, Tijîkirin: Doldırmak dimekdür. [vr. 85b]

Têrî, Sîrî: Toqluq.

Bêtin, Bêjinkirin: Elemek.

Palîn, Parzîn, Palandin: Süzmek.

‘Enîdin, ‘Ingirîn: ‘Înâd eylemek.

Salûsî, Durûyî: Yüzgümeq, ikiyüzlü dimekdür.

Eve ef'alêd mezkûre me'nayeke fi'l du û sê û çar heyin, hemû mişterek in di me'nayekê da. Lakin bi'eksa wan heyin. İcarê fi'l yeke bi çend me'nan têtin lazim tu bizanî. Êdî "ane gorece" bi'emilînî û me'na bikî. Ef'al û esmayêd wahîde ku bi çend me'nan têtin, beyan bikin. Mesela:¹¹

Qewirandin: Oymaq ve qovmaq ma'nāsına gelür.

Bezandin: At kavmaq ve âdem aldamaq ma'nāsına gelür.

Da: Derd ve vâlîde [vr. 86b] ve virmek ma'nâlarına gelür.

Bez: Segirmek ve iç yağı ma'nāsına gelür.

Belekî: Karalacalığına ve bir tã'ifenüñ derûnında hıyânet olur dirler.

Zivirîn: Dolaşmaq ve dönmeq ve sözinden caymaq ma'nāsına olur.

Zirav: İnce ve öd ve acı nesneye dirler.

Jî: Hıyât ve yây kirişine dirler.

Nav: Ad ve iç ve orta ma'nāsına gelür.

Jan: Hastalık ve ağrıya dirler.

Rastî: Şahra ev ve doğrılıq ma'nāsına gelür.

Rijî: Yavan ve yağsız nesne ve dökülmüş şey'lere dirler.

Rovî: Tilkiye ve bağırsağa ve hîlekar âdeme dirler.

Tivir: Turpe ve kamaya ve tavlu âdeme ve hayvâna dirler.

Ber: Quruluq ve kilim ve taşa dirler. [vr. 87b]

Bir: Bölük, cemâ'at ve bir de bir oyun adıdır.

Gotin: Söylemek ve bir şey'i kemürmek dimekdür.

Gav: Lahza ve adım atmaq ma'nāsınadır.

Çûk: Serçeye dirler ve bir cins oyun adıdır.

Kur: Oğul ve a'mâ ve derin yire dirler ve qurda dirler.

¹¹ Bu mezkûr fiillerden her birinin iki, üç ve dört manaları bulunmaktadır ve bu manaların hepsi mişterektir; fakat bunların aksi de vardır. Şimdi, bir fiil kaç manaya gelir, bunu bilmen lazim. Artık ona göre kullan ve anlamlandır. Fiil ve isimler tek başına kaç şekilde anlamlandırılır, beyan edelim. Mesela:

- Bîr:** Hâtır ve kuyuya dirler ve dağı kürege de dirler.
- Basik:** Kol ve kanad ve tütün çubuğuna dirler.
- Ker:** Ağır âdeme ve merkeb ve bir kıt'a şey'e dirler.
- Çavî:** Puğar gözesine ve tandur külfesine dirler.
- Kêr:** Bıçağa ve işe yarar âdeme ve nesneye dirler.
- Gulf:** Çekirgeye ve saç bölüğüne ve qar kaşrelerine ki havâdan inerler.
- Istêr:** Gözden gelen su kaşrelerine ve yıldızlara dirler.
- Istiran:** Yır ve nağme söylemek, [vr. 88b] hamûr ve çamûr yoğurmak.
- Nîr:** İrkek ve 'araba ve çiftte boyındırığı.
- Çîr:** Sökmek ve su bardağı ve kuru erk ve söz dimekdür.
- Xêr:** Şevâb ve hayrât ve yok ma'nâsına gelür.
- Xebîs:** Helvâya ve fenâ âdeme dirler.
- Kurk:** Kürke ve ceybe ve gurke dirler.
- Çem:** Irmağ ve tûmân ve bir renge dağı dirler.
- Baz:** Şâhin kuşına ve su geçidine ve av merâğına dirler.
- Bazar:** Çârşûya ve alup satmaya dirler.
- Roj:** Gündüz ve Güneşin kûrsuna da dirler.
- Rojî:** Oruç ve gündüz ücreti ma'nâsına gelür.
- Kar:** İş ve güce ve keçi oğlağına dağı dirler.
- Zad:** Ta'âm ve pül, zağîre.
- Newale:** Yine pül, zağîre ve develere virilen hamûra dağı dirler. [vr. 89b]
- Qewal:** Hikâyet diyici ve nâya ve Yezîdîlerin şehlerine dirler.
- Birûsk:** Yıldırım ve fenâ ağrı ve sancılık ma'nâlarına gelür.
- Xenîm:** Düşmen ve bir de bir âdem yalan yirde yemîn iderse belâsını bulur. O yalana "xenîm" dirler ve ba'zen divâneleri cîn dutar, ol ecinnîlere dağı dirler.
- Heval:** Arkadâş ve mişl ve zevce ve çift ma'nâlarına gelür.
- Givî:** Mücesssem ve bir pârçe ve tağda ba'zen kıalan alacalığına dirler.
- Maran:** 'Araba tekerine ve küçük kilârlara ve bir cins çubuğa dirler.
- Mar:** Yılan ve nikâh eylemek.
- Kan:** Ma'den ve mücammâ'at eylemek.
- Qet:** İp parçası ve yokdur ve hiç ma'nâlarına gelür.
- Merez:** Ğam ve ğussa ve maraz kişilere dağı dirler. [vr. 90b]
- Çûr:** Sarı âdem ve maraz gibici ve kumâr oyununda yudan kimesne, şuna buna hisşe virülen nesneye dirler.
- Çikandin:** Fidan dikme ve bir suyu kesmek ve kurutmak dimekdür.
- Qûndax:** Tüfeng ve tabânca ağaçlarına ve çocuk kundâğına dirler.
- Dol:** Soy ve nesl ve çukur yire dağı dirler.
- Dar:** Oduna ve meyvelü ağaçlara ve dârağacına dirler.

Dabe: Ayu ve kurd ve cümle yırtıcı hayvānlara dirler.

Hêjan: Şimdi, el'ân bir de bir şey'in deger bâhāsına dirler.

Parçe: Bir kıt'a, meşelâ kâğıd ve beze ve harîr kumāşa dağı dirler.

Dorme: Pasdırmaya ve yağlāvāta ve âdem loğmasına dirler. [vr. 91b]

Dexl: Zâhîreye ve îrād-ı vārîdāta dirler.

Kêm: Eksük olan nesneye ve irine dağı dirler.

Ceng: Køl ve kanad ve gavğaya dirler ve çenge ve kötürüm olan âdeme dağı dirler.

Şil: Yaş olan nesneye ve kötürüme dağı dirler.

Yarf: İ'âne ve yardım eylemek ve dostluğ dirler.

Bar: Yük ve ağaçlarıñ meyvelerine dağı dirler.

Awîze: Kandıllere ve hânede olan levâzımāta vesîle olan nesneye ve mâni' olan işe dağı dirler.

Maş: Mâhiye ve aylığa ve mercümeke dağı dirler.

Gaz: Celî ve arşün ve gedeklere dağı dirler.

To: Tut ve kaymağa dağı dirler.

Nik: İ'nāde ve yanında dimek [vr. 92b] ma'nāsına gelür.

Kanî: Çeşme ma'nāsına ve hani ma'nāsına da gelür.

Reh, Rih: Damar ve saçal ma'nāsına gelür.

Çal: Su kuyusuna ve zâhîre kuyusuna dirler.

Çeper: Enli harîr şerîd ve tekinden düzilen dîvār mişālî ve da'vāda bir maħal yapup taldesinde tüfeng atılan yire dağı dirler.

Tîrik: Tütün çubüğuna ve tüfeng şişine ve tabānca harbîsine ve berāber yuvğa açılan oħlavāya dağı dirler ve doluya ve bir kuşcağaza dağı dirler.

Paç: Gümrük resmine ve 'entāriye ve bir pârçe çāpūta dađı dirler.

Berik: Küçük taşa ve kurşuna ve bir bölüğe dağı dirler ve kilime dağı dirler.

Şax: Ağaçlarıñ dal budaklarına ve hayvānātıñ boynızına ve bārüt kâbına [vr. 93b] dağı dirler.

Parêz: Kurığ olan çayır ve bağ ve bostān ve pehrîz ma'nāsına da gelür.

Xal: Vālideniñ qarındāşı ve vücūdda olan bene dađı dirler.

Xet: Yazuya ve çift dönmeye ve çizgiye ve maħbūblarıñ zülflerine dađı dirler.

Havîn: Yaz vaqti ve sūt māyesine dađı dirler.

Hûrgirî: Bir şey'i ufaltmağ ve pâreye dağı tebdil eylemek ma'nāsına gelür.

Hûrik: Ufacık ma'nāsına ve hayvānātıñ bebegi ma'nāsına dağı olur.

Koç: Hâne ile göçmek ve ağaç köklerine dağı dirler.

Ocax: Ateş yandığı yire ve kadîmden hânedān olan evlere dağı dirler.

Kezi: Saç bölüğüne ve atıñ içinde olan damarlara ve çetāre kumāşına dağı dirler. [vr. 94b]

- Xwî:** Toz ve terlemek ve tabî'at ma'nalarına gelür.
Ka: Öküz ve saman ma'nalarına gelür.
Kom: Bölük ve cemâ'at ve baş burığı ma'nāsına olur.
Kulm: Yumuş ve bir de bir avuç ma'nāsına dağı gelür.
Şîp: Degirmân oluğı bir dağı harîr ve sırmadan bir çumâş olur anî ismidür.
Mifte: Anağdâr ve bād-ı hevâdan gelen nesneye dağı dirler.
Şîr: Kılıç ve süd ve aslane dağı dirler.
Poşî: Çav ve dağı harîrden olan yazmalara dirler.
Kef: Su köpüğüne ve dağı elün âyāsına dirler
Kûpik: Kelbe ve dağı büyük küplere dirler.
Koçek: deve yavrularına ve dağı oynayan oğlanlara dirler.
Ziman: Dil ma'nāsına ve tekellüm ve vaqt ma'nalarına dağı gelür.
Pahnî: Ayağıñ tábânı dimekdür. [vr. 95b] Bir de enlülük ma'nāsına gelür.
Kêç: Kız ve pîreye dirler.
Spî: Bit ve beyâz renk ma'nāsına da gelür.
Heşnayî: Mavi reng ve göğerti ma'nāsına.
Keskayî: Yaşıl reng ve yaşıl çemen ma'nāsına gelür.

Evne ku hatin gotin e'falêd wahîde û me'nayêd mute'addîde bûn ku fi'lek be çend me'nayêd cuda cuda têtin. Weku dinê me'lûm bibitin ku her çi e'falêd ku bi lefzkirin têtê 'emilandin ew fi'l mute'addî ye. Weku niha germkirin û nermkirin û cîldkirin. Lewranî "kirin" bi tirkî -îmek ma'nāsınadır. Fa'île wê me'lûm e ku ewê hurûfê ew fi'leleri ye amma e'falêd lazim e ku be lefzê "büyin" têtê 'emilandin *fâ'ilîdir* wan kifş nînin. [vr. 96b] Weku niha dibêjî ku mesela germbüyin, nermbüyin lewranî "büyin" *olmak ma'nāsınadır. Yani kendüsi ısınmışdır ve kendüsi yumuşak olmuşdur. Bu fi'l lazımdır.* Weku dinê me'lûm bibitin ku esma' jî heyin ku me'nayek e û bi çend isman dibêjin. Mesela weku nuha dibêjî ku:¹²

Ap û Mam: 'Amû dimekdür.

Kur û Law û Pis: Oğul dimekdür.

¹² Bu söylenenler, bir fiilin birden fazla anlama geldiğı beyanındaydıki bir fiil birkaç farklı anlama gelmektedir. Bunun dışında bilindiğı gibi lafz edilerek kullanılan her fiil mute'addidir. Germ kirin (ısıtmak), nerm kirin (yumuşatmak) ve cîldkirin (ciltlemek) gibi. Zira "kirin" Türkçe'de - imek anlamındadır. Bunun faili biliniyor ki ama "büyin" lafzıyla kullanılan fiillerin faili belli değildir. Örneğın germ büyin (ısınmak), nerm büyin (yumuşamak) gibi; çünkü "büyin" olmak anlamındadır. *Yani kendüsi ısınmışdır ve kendüsi yumuşak olmuşdur.* Bu fiil lazımdır. Bunun dışında bilindiğı gibi isimler vardır ki bir tek anlam birkaç isimle söylenir. Mesela:

- Berf, Befr:** Kar dimekdir.
Dîk û Kelebab: Horoz dimekdir.
Meriv, Mirov: Kişi dimekdir.
Bab, Kek: Baba dimekdir.
Dê, Da: Vâlîde dimekdir.
Xweh, Xwişk: Kızkardeş dimekdir.
Hesp, Esb, Bergîr: At dimekdir.
Çêl û Çêlek: [vr. 97b] İnek dimekdir.
Qîz û Kêç: Kız dimekdir.
Dam, Davi, Tûmik: Tuzağ dimekdir.
Baxwan, Natûr: Bağvânçi dimekdir.
Memik, Bîstan: Meme dimekdir.
Sing û Ber: Göğüs dimekdir.
Kep, Poz: Burın dimekdir.
Qelûn, Şiv, Başik: Tütün Çubûğı.
Ziman, Ezman: Dil ve lisân dimekdir.
Kulav û Nimed: Keçe.
Şev, Hekor, Şêv: Gice, leyl ma'nâsınadır.
Belg, Belcim: Yaprak dimekdir.
Newal, Nihal, Kod: Dere dimekdir.
Ask, Xezal: Ceyrân.
Cîran, Cînar: Komşu dimekdir.
Mast, Qatix: Yoğurt.
Bî: Hayva ve dül [vr. 98b] karıya da dirler.
Rikêb: At üzengisi dimekdir.
Herî, Kûr û Ritam: Çamure dirler.
Zuqaq û Kolan û Kuçe: Soğaka dirler.
Şobe û Persîv: Zikâm dimekdir.
Şaş û Car û Pêç: Baş sarığına dirler.
Zibûn û Paç: 'Enţârî dimekdir.
Meras, Sol, Pêlav: Pâbûç dimekdir.
Kanî, Kehnî: Çeşmeye dirler.
Dizk û Rim: Mızrağa dirler.
Gor û Tîrb û Qebr: Mezâr dimekdir.
Ling û Pê: Ayak ve bacak dimekdir.
Co, Cew: Arç dimekdir.
Şilêl û Tarîgan: Çavdâre dirler.
Zebeş, Şiftî: Karpuze dirler.

- Germik, Germav:** Ilıcaya dirler.
- Gundor û Kermek:** Kavune dirler.
- Neynik û 'Eyne:** Āyine dimekdür.
- 'Enî, Anî:** Anluya dirler.
- Par, Pay, Behre:** Hişşe dimekdür.
- Kewzan, Cewzan:** Estereye dirler. [vr. 99b]
- Derazîng, Şîpane, Şemik:** Kapunuñ alt eşigine dirler.
- Qelew, Gumrah:** Ya'nî tavlu ve semîz dimekdür.
- Derteng, Asteng, Sason, Gelf:** Pek dar dere ve boğaz ve kayan yirlere dirler.
- Dûv, Dêl, Poçik:** Hayvânât ve sâ'ir kuyruğı olan nesneleriñ kuyruğına dirler.
- Hîv:** Ayîñ kendüsine de ve bir aya dirler.
- Roj:** Güneşîñ kendüsine de ve bir güne dirler.
- Erwas, Hevraz, Herwaz:** Yoğuş dimekdür.
- Nişîv, Derbejêr, Serejêr:** İniş dimekdür.
- Rê, Dirb:** Yol ve cadde dimekdür.
- Kûndir, Kulindir:** Kabağ dimekdür.
- Aman, Firaq:** Qâb dimekdür.
- Mis, Sifir:** Pâkire dirler.
- Sîtil, Mencil, Beroş:** Kazan dimekdür.
- Kewar, Pêtek:** Bal kovânı [vr. 100b] dimekdür.
- Gir, Hike, Xwir:** Uyuzluğ dimekdür.
- Moze, Çekme:** Cizme dimekdür.
- Şim, Şimik:** Karı pâbücuna dirler.
- Siwîl, Kûz:** Su bardağı dimekdür.
- Balgî, Balîn:** Yâstûk dimekdür.
- Lod û Dêz:** Ot ve zağîre yığını dimekdür.
- Dest û Lep:** El dimekdür.
- Destik û Lepik:** Eldivâne dirler.
- Şal û Şepik:** Şalvâre dirler.
- Derpî û Hewalkiras:** Don dimekdür.
- Çar û Çarîk:** Karıların çârşebine dirler.
- Pê, Ling:** Ayak dimekdür.
- Saq û Çîp:** Baldır dimekdür.
- Kûrahî û Heyf û Mixabin:** Yazuğ dimekdür.
- Pîrozî û Bixêrî:** Mubârek dimekdür.
- İsfehanî û Kil:** Sürmeye dirler.
- Beravêtî, Berçûyî:** Folık atana dirler.
- Mejî, Méjû:** Beyin [vr. 101b] dimekdür.

- Hestî û Hêstî:** Kemük dimekdür.
- Parsû, Paresû:** Kâbürgaye dirler.
- Hêzing, Sotemenî, Şewate:** Yağacağa dirler.
- Nênûk, Neynûk:** Dırnağ dimekdür.
- Reh, Tamar:** Sinirler dimekdür.
- Ebrûşim, Hevremûş, Armûş:** Harîr ve ipek dimekdür.
- Ben, Rîs:** İpe dirler.
- Rom, Romî:** ‘Oşmānlu dimekdür
- Xwirînayî, Xwirînî:** Kahvealtı dimekdür.
- Têşt, Taştê:** Kuşluk ta‘āmı dimekdür.
- Zadê nîvro, Firavîn:** Ögle ta‘āmı dimekdür.
- Şîv, Zadê êvarî:** Aşşām ta‘āmına dirler.
- Sorav, Anlik:** Gāzeye dirler.
- Sof, Hirî:** Koyun yünine dirler.
- Hesk, Heskû:** Kepçeye dirler.
- Destexane, Destexwon:** Ta‘ām sufresine dirler.
- Alû, Halû:** Kamaşmağa dirler.
- Çem, Robar:** Irmağa dirler.
- Xox û Hilû:** [vr. 102b] Şeftālūye dirler.
- Gêzî, Siving, Gêzik:** Süpürgeye dirler.
- Şûjin, Birûjin:** Çuvāldūze dirler.
- Şoretan, Şirik:** Bāceleriñ su oluğlarına dirler.
- Tewl, Gostik:** Atlarîñ pāye ve bendine dirler.
- Lixab û Licam:** At gemine dirler.
- Por, Pirç:** ‘Avrātlanîñ saçlarına dirler.
- Dûmahî, Pasexî, Sonxî:** Aşirî dimekdür.
- Je‘r, Natole, Kewçile:** Zehr dimekdür.
- Lebaleb, Lêvelêv:** Pek dolu nesneye dirler.
- Korevajî, Şevkor:** Müşevveş, ol kimesne ki gice gözleri görmez.
- Lewitî, Kotî, Mirar:** Murdār dimekdür.
- Raçandin, Dirêjkirin:** Bez ve kilim uzadup doqumaya dirler.
- Wexm, Werm:** Şîşe dirler.
- Kêdik, Pişîk:** Kediye dirler.
- Qayim, Qewî:** Muhkem olan nesneye dirler.
- Qamet, Bejn:** Bālā âdem boyına dirler [vr. 103b] ve dahı.
- Kîzan, Konik:** Çeşme sularınîñ pehrenklerine dirler.
- Lûf, Lîfik:** Hamāmda sürünecek kîseye dirler.
- Serşo, Balav:** Baş yıqamaya dirler.

- Ferx û Cûcîk:** Tavuk ve kuş yavrularına dirler.
- Lane û Hêlûn:** Kuş yuvalarına dirler.
- Belcim, Qalik, Tovîl, Qışr:** İnce olan kâbüklare dirler.
- Hêj, Hêşam, Hêjan:** Şimdi olan dimekdür.
- Cewr, Tûle:** Av zağarına dirler.
- Sêwî, êytîm:** Yetîm çocuğa dirler.
- Ar, Hawran:** Un dimekdür.
- Kolik, Şîbak:** Pencereye dirler.
- Şok, éstîrî:** Tikan ve hâr dimekdür.
- Şerkirin:** Ceng ve gavgaya dirler.
- Wergerandin, Qelibandin:** Çevirmek ve döndermek dimekdür.
- Gêjî, Qûrî:** Şamâtâ eylemek dimekdür.
- Şayî, Şahî, Kêf:** [vr. 104b] Sürûr ve ferh dimekdür.
- Wirr, Derew, Duxeberî:** Yalan söylemekdür.
- Virroke, Derewîn, Firran:** Yalancı âdem dimekdür.
- Firfire, Seklawî:** Lafçı âdeme dirler.
- Serik, Serqelûn:** Tütün lûlesi dimekdür.
- Mûdin:** İmâma, çubuk takımına dirler.
- Mahî, Şîrmahî:** صوم dimekdür.
- Mey, Xemr:** Şarâba dirler.
- Dîz, Koloz:** Güveç dimekdür.
- Mayî, Kartû:** Bayat itmege ve ta'âma dirler.
- Bermayî, Avrû:** Âdemiñ önünden qalan ziyâde olan suya ve ta'âma dirler.
- Kerî, Ker:** Koyun sürüsüne dirler.
- Revo, Gele:** At eğlencesine dirler.
- Garran, Birr:** Sığır nâhırına dirler.
- Ceh, Cew:** Arpaya dirler.
- Cih, War:** Yer ve mekân dimekdür.
- Dews, Rêç:** İz dimekdür.
- Qotik:** Külâhîñ büskülü dimekdür.
- Gûrz, Nefe:** [vr. 105b] Ya'ni ot ve zağire bağına dirler.
- Şape, Renî:** Kar çığına dirler. "Aşî" dağı ol ma'nâyadır.
- Ûstû, Ûstukur, Gerden:** Boyun dimekdür.
- Kelik, Selik:** Kayık dimekdür.
- Pêl, Mewc:** Dalğa dimekdür.
- Tund, Kecxulq:** Ya'ni sert ve tîz-hüy âdeme dirler.
- Yawaş ve Xoşxûy:** Mülâyim ve eyü tabî'atlu âdeme dirler.

- Xaznak, Pirfen:** Eski ve iş bilici âdeme dirler.
Hejyan, Lepitîn: Depretmek ve hareket eylemek dimekdir.
Avrêjîn û Tûrik: Yoğurt torbasına dirler.
Gir, Girik: Tepe dimekdir.
Bî, Bihok: Söğüd ağacına dirler.
Def, Defik: Küçük el deflerine dirler.
Rîbab, Kemançe: El kemânesine dirler.
Bend, Bendik: Kılıç bağına dirler.
Bendî, Girtî: Maḥbûs olanlara dirler.
Qirr, Qiran, Jan: [vr. 106b] Ḥayvânât hastalığı dimekdir.
Şêlim, Bin'erd: Şalgâm dimekdir.
Parxêl, Taxok: Kızıkaç dimekdir.
Hibir, Midad: Siyâh mürekkebe dirler.
Kortik, Gicelik: İçlik 'enṭârîye dirler.
Debor û Zinarî: Kuzey yire dirler.
Beroj, Atax: Güney olan yirlere dirler.
Raso, Kêrasû: Bildircın dimekdir.
Çerxî, Qemerî: Beyâz aqçeniñ beşliklerine dirler.
Hesin, Hasîn: Temir dimekdir.
Ûşî, Wûşî: Yüzüm salkımina dirler.
Bestî, Kurî: Balta ve teber sapına dirler.
Devarû, Sernexûn: Yüzi üzerine dirler.
Xesî, Exte: İgdic dimekdir.
Nêramok: Kız oğlan. Ḥünşâ olan âdeme dirler.
Seh, Kûçik: Kelb dimekdir. [vr. 107b]
Bedr, Degirmî: Ayıñ tamâmına dirler.
Giranî, Xidar, Barxane: Ağırılık dimekdir.
Hêvî, Daxwaz: Dilek, ricâ dimekdir.
Madek, Mange: Mandaye dirler.
Guhar, Mengûş: Küpe dimekdir.
Ma's, Ma'sik: Pâbûç maḥsı dimekdir.
Mizgeft: Mescîd, câmi'-i şerîf dimekdir.
Dêr, Kenişt: Kilisälere dirler.
Êrîs, Hêşîs, Qeşe: Keşîşlere dirler.
Pel, Ker: Bir pârça dimekdir.
Çelîpa, Salîb: Hâça dirler.
Kehî, Kedî: Alışgun ḥayvânlara dirler.
Pag, Tawîle: Aḥûra dirler.

- Ciwan, Xort, Law:** Genc ādeme dirler.
Kal, Pîr: İhtiyāra dirler.
Cerd, Merd: Emred, tüysüz oğlanlara dirler.
Dohn, Bez: Pi yağına dirler.
‘Eyar, Pîst: Peynîr ve revgān ve bal tūlūmlarına dirler.
Xurç, ‘Eqîbe: Hākîbe dimekdür.
Qawafî, Qewîfî: [vr. 108b] Sipārîş eylemek dimekdür.
Şekirin, Şikenîn: Baş ve saç ve yün taramaya dirler.
Berçît, Sing: Odun kazuqlara dirler.
Kon, Xifet: Çâdır dimekdür.
Rist, Tinab: Çâdır ip ve şerîdlerine dirler.
Hêşî, Bermal, Piştemal: Çâdır teneflerine dirler.
Leyiztin, Hilbehîn: Raqş eylemek dimekdür.
Behîn û Firrîn: Zâhîre ve ot ki qururlar başlara uçarlar ve dökülürler.
Beyar, Tarlic: Hozan ve zirā‘at olmayan tarlalara dirler.
Rengçî, Rengereş: Boyacı esnāfına dirler.
Den, Heş: Çivide dirler.
Sivdir, Holî: Hānelerin havlularına dirler.
Tûşmal, Navmal: Vekîlharca dirler.
Mehter, Seyîs: At seyîslerine dirler.
Hewandin, Ewirandin, [vr. 109b] **Dakirin:** Misāfir qondurmaya dirler.
Rûkirin, Ricûkirin: Borcını birisine havāle eylemeye dirler.
Deyn, Ferz: Borç dimekdür.
Hewişandin, Hewişîn: Esirgemek dimekdür.
Xwandî, Xwaneda, Mela: Oğumuş, efendi dimekdür.
Melajin, Jinseyda: H‘āceniñ qarisına dirler.
Recû, Mecbewî: Qomşulardan ihsān ummağ dimekdür.
Pûng, Pûzan: Yarpuz dimekdür.
Onca, Kornegan: Yoncaya dirler.
Zaxe, Zexa, Şkeft: Mağāra dimekdür.
Pîne, Perespan: Yama dimekdür.
Qû, Qûştûgî: Tüyden olan yüz yastuqlarına dirler.
Ban, Serxanî: Ev bācelerine dirler.
Taxbûr, Deste, Birr: ‘Asker alaylarına dirler.
Tirad, Cirîd: Odla oynamağa dirler.
Nû, Taze: [vr. 110b] Yeñi nesneye dirler.
Gûran, Selixandin: Hayvānāt derisini soymağ dimekdür.
Serapê, Serdanpê: Başdan ayağa varınca dimekdür.

- Çeraxdan, Şemaldan:** Şamdāna dirler.
Behnî, Gennî: Fenā koçumuş nesneye dirler.
Bebehn, Xoşbû: Eyü koçulu nesnelere dirler.
Kêlek, Noq, Neks: Boş bögre dirler.
Zik, Nav: Adem ve hayvânât karnına dirler.
Navno, Qereçî: Şunu bunu ğıybet idüb ve fenā söyleyen ādeme dirler.
Qîrîn, Gazî, Hewar: Çağırmaq ve bağırmak dimekdür.
Kun, Kunik, Qul: Delük dimekdür.
Qelî, Qîle: Kavırma dimekdür.
Zayin, Welidîn, Teliqîn: Uşaq doğırmak dimekdür.
Zaro, Zarok, Biçûk: Tıfl ve çocuk dimekdür.
Wêrane, Kavis: Harābe yir dimekdür. [vr. 111b]
Bager, Tîpî: Kışda qar borana dirler.
Giregire, Kelte: Tāʾifede olan beg ve ağalar ve büyük kimesnelere dirler.
Kire û Senglax: Taşlu yirlere dirler.
Kurik û Cahnî û Cahnû: Kısraqların taşlarına dirler.
Dimdik, Minqar: Kuşların gagalarına dirler.
Perr, Wereq, Perik, Belg: Kitābların yapraklarına dirler.
Rêz, Cêrge: Kitābların satırlarına dirler.
Nivişk û Kere: Tāze olan tereyağına dirler.
Cerg, Kezeb: Ciger dimekdür.
Dilik, Hezev: Yürece dirler.
Zengilok, Xirtik: Boğazda olan gırtlığa dirler.
Sebr û Bêhnijîn: Aksırmağa dirler.
Bawîşk, Honijîn: Esnemek dimekdür.
Çavşor, Tollaz, Giriz: Puşt ve zenpāre olan ādemlere dirler ve “çavlider” [vr. 112b] dahı ol maʿnāyadır.
Kod, Çap, Kodik: Zāhıre ölçecek kode dirler.
Tor, Tore, Şitil: Bostān nağlarına dirler.
Zêde, Zêdahî: Ziyādeye dirler.
Awayî, Abadî, Awahî: Maʿmūr ve şenlik dimekdür.
Neyî, Tunehî: Yoqluq dimekdür.
Nêrî, Mêrî: İrkeklik ve erlik dimekdür.
Kortan, Mafor: Hayvān pālānı dimekdür.
Nanê Tîrê, Nanê Sêlê: Yufka itmege dirler.
Cil, Kinc, Libis: Urbāya dirler.
Xidam, Xidamik: Qarı beslemesine dirler.
Pêş, Damen: Etek dimekdür.

- Xulam, Mişak:** Hizmetkâr dimekdir.
- Mişar, Birrek, Xizar:** Destere dimekdir.
- Destûr, Mirexes:** İzn dimekdir.
- Dergûş, Bebek:** Yeñi doğan çocuk [vr. 113b] dimekdir.
- Kurt, Qut, Kedûl:** Kısa âdeme dirler
- Dirêj û Martkîs û Lewendû:** Uzun boylu âdeme dirler.
- Kortik, Qutik:** Salata dimekdir.
- Bîj, Bîjî:** Harâmzâde âdeme dirler.
- Mînder, Borde, Doşek:** At hâşemine dirler.
- Dene, Xûm:** Büyük küplere dirler.
- Tûj, Mirr, Tal:** Bir revğan ki tadı bozulur ve acı olur dimekdir.
- Sî û Keresî:** Gölge dimekdir.
- Bêtam, Tamsar:** Tatsız olan nesneye dirler.
- Xwezî û Menîkarî:** Bir şey'i temennâ eylemek dimekdir.
- Qedandin, Pêkanîn:** Bir maşlahatı görüb ve tamâm eylemekdür.
- Gûstîr, Hingûstîr:** Barmağ yüzüğüne dirler.
- Boşayî û İzdîham:** Çokluk ve keşret naşa dirler. [vr. 114b]
- Kevl, Çerm, Post:** Deri dimekdir.
- Kêşan, Wezinandin:** Bir şey'i tartmağa dirler.
- Kîlandin, Pîvan:** Hubûbâtîñ ölçmesine dirler.
- Qaleqal û Hella hella:** Şamâte ve söz hürdeye dirler.
- Gilî, Şekwa:** Teşekkî itmek dimekdir.
- Xoyanî, Jimalî, Xizm, Xon:** Akrâbalara dirler.
- Kirmişandin û Cûtin:** Bir şey'i çiğnemeğe dirler.
- Reyîn, Rewîn:** Kel burmasına dirler.
- Pêvedan, Geztin:** Yılan ve 'akreb ısırmasına dirler.
- Xeşîm, Tor:** 'Acemî ve yaramaz kimesnelere dirler.
- Caş, Caşik:** Merkeb yavrularına dirler.
- Qîl, Diran, Nab:** Kelb ve yırtıcı hayvânât dişlerine dirler.
- Kîrgo, Kîwroşk:** Tavşâne dirler.
- Weşiyân, Verijiyân, Rûbûn:** Ağaçlardan [vr. 115b] meyve ve yaprak dökülmeğe dirler.
- Moz, Mêş:** Sinek dimekdir.
- Îwez, Kermêş, Mifîk:** Sivrisineğe dirler.
- Êwirgeh, War:** Konacak yer ve yurt dimekdir.
- Ger, Gerînek:** Sularda olan burğaclara dirler.
- Serkêr, Devçik:** Kılıcıñ ucına dirler.

- Şebeng û Şayî:** Atış ta'limine ve donanmaya dirlir.
- Bitim, Kinar:** Taraf dimekdür.
- Tiş, Qeş:** Yırtık ve yarık dimekdür.
- Bizir, Tov:** Tohum dimekdür.
- Cûk, Civîk:** Serçe kuşına dirlir.
- Kade, Kadik:** Yağlı çörek dimekdür.
- Rozîn, Firnegî:** Küçük bācelere dirlir.
- Celabî, Hûçik:** Avrübāda kol yenlerine dirlir.
- Çek, Ratib:** Ceng, harb ālātlarına dirlir.
- Xwirîn, Niştav:** Aç karnına dirlir.
- Kêzm,** سى برى [vr. 116b] Büyük kazıklara dirlir.
- Biyânî, Xerîb:** Yād ve bigāne ādemlere dirlir.
- Qencî, Mirovayî:** İyilik eylemek dimekdür.
- Xweyîfî û Miqayedî:** Şāhiblik eylemek dimekdür.
- Molî û Kotîfî û Bêkêrfî:** Yaramaz ve dūn, fenālîk dimekdür.
- Fîtdayin û Tîjkirin:** Ya'nî bir ādeme fitne ve fesād ve fenālîkı öğretmek dimekdür.
- Fîtefit û Firozî:** Islık çalmaq dimekdür.
- Qeyimandin, Qewîkirin:** Muşkem eylemek dimekdür.
- Qeyim, Wêstî:** Vāsîsine dirlir.
- Zamin, Derhude:** Kefil olmaq dimekdür.
- Kijk, Kîjan:** Qankı dimekdür.
- Kijkê:** Qankısını mesela alursıñ dimekdür.
- Kevzîn, Kepçîn:** Hayvān agnāmesine dirlir.
- Karwansera, Ribat:** Hān dimekdür.
- Heyf, Tol:** İntikām almaq dimekdür.
- Qolî û Rekriyan:** Cüzzām marazına dirlir. [vr. 117b]
- Safdil, Sînesaf:** Gönli fenālîkdan ārı olan ādeme dirlir.
- Dilreş, Bixilt:** Gönli fitne ve fesād ile olan kimesneye dirlir.
- Şerqeda, Qerxeşe:** Şerîr ve müzevvir ādeme dirlir.
- Sermil, 'Eba:** Yağmurluq dimekdür.
- Kûrîşk, Qermûçek:** Kırışık dimekdür.
- Ron, Rohn, Ru'n:** Sululuq olan nesneye dirlir.
- Leqandin, Hejandin, Herikandin:** Bir şey'i depretmeye dirlir.
- Mijandin, Memikdayin:** Emzirmek dimekdür.
- Cewişîn, Şewişîn:** Sarsılmaq dimekdür.
- Kûz, Kûzik:** Qanbûre dirlir.

- Êvarî, Derê rê:** Yoldan taşra dimekdür.
- Xalî, Vala:** Boş dimekdür.
- Pijal, Bûk:** Yengânî ağaçlarıñ kökine dirler.
- Hîm, Xîm:** Divâr ve binâlarıñ temeline dirler.
- Xam, Êrdê Bejî:** Zirâ‘at olmayan boş yirlere dirler. [vr. 118b]
- Qelafisk, Kûndevedan:** İt oturuşına dirler.
- Bankirin, Gazîkirin:** Da‘vet eylemek ve çağırmaq dimekdür.
- Xwestin û Balakirin:** İstemek dimekdür.
- Xodan, Vêlî:** Kızlarıñ veli ve saçlarına dirler, lâkin “vêlî”, kil ma‘nâsına da gelür.
- Qam dide, Bejn dide:** Ya‘nî su boyı virür dimekdür.
- Gurêx, Gurgir:** Kurd boğan kelbe dirler.
- Avî, Selxane:** Qırda gitmeyen kelbe dirler.
- Êware, Keslan, Bêwec:** Tembел ve gevşek olan âdeme dirler.
- Jîr, Jêhatî, Pêkhatî:** Cesûr ve yarar âdeme dirler.
- Qilopanî, Serobin:** Taqla virmege dirler.
- Tiremire, Tirîn:** Atdan veyâhûd bir maħalden düşmege dirler.
- Germixîn, Perîsîn:** Bir yaş şey‘i ki qarışur ve fenâ olur dirler.
- Enîşk, Korsîk:** Dirsek dimekdür.
- Vêsiyayî, Beredayî, Vekirî:** Ya‘nî açuq olub bağlu olmayan nesneye dirler. [vr. 119b]
- Nixaftin, Berdadan:** Üzerine basırmaq dimekdür.
- Cirîde, Guzîde, Bijare:** Ya‘nî çengici ve seçilmiş ‘askere dirler.
- Kemo, Kemik:** Qulağı ve burnı kesik âdeme dirler.
- Pirbêj, Gotgot:** Geveze âdeme dirler.
- Temorî, Kagûl:** Perçem dimekdür.
- Kas, Kasik, Qas‘e:** Çinî kâselere dirler.
- Zar, Qur‘e, Pişk:** Qur‘a atmağa dirler.
- Fenikîn, Ferikîn:** Gönülünde gizlü qurmağa ve havfa dirler.
- Mizdayin, Firakandin:** Ovalamağ dimekdür.
- Zîpik, Tîrik, Tîrok:** Dolu yağmağ dimekdür.
- Virofî, Dembuhêr:** Eğlence dimekdür.
- Qîqaç, Cem, Tay:** Yük dengi dimekdür
- Sitî, Xatûn:** Hânım dimekdür.
- Gûndorbûyin, Totbûyin:** Değerlenmek dimekdür.
- Narit, Dexel:** Qalb aqçeye dirler. [vr. 120b]
- Çist, Sivik, Çalak, Çeleng:** Çâpük âdem ve esbe dirler.
- Terece, Pilekan:** Nerdübân dimekdür.

Dek, Lêb: Hîle ve tezvîr dimekdür.

Bilûr, Fîq, Qewal: Nây ve qarazan dimekdür.

Gilêz, Malêz: Âdemiñ ağızından ağan suya dirler.

Çilim, Firtix, Xirnîk: Burından gelen suya dirler.

Cêb, Gorik, Paxil: Üzerinde olan urbâlarıñ ceyblerine dirler.

Jin, Ze'ife: 'Avrât ve qarîya dirler.

Layim, Kerket: Hâsîs âdeme dirler.

Gêj, Serasîme: 'Aklı hafîf âdeme dirler.

Morî, Morik: Boncuq dimekdür.

Kefî, Desmal, Mûmî: Yağlık ve yazmalara dirler.

Gevirîn, Hezimîn: Ta'âmîñ sindirmesine dirler.

Mîde, Made, Bêz: Mi'deye ve iştihâya dirler. [vr. 121b]

Mîwek, Dûgme: Kıpçelere dirler.

Aşûjin, Qatme, Tîrbaxî: Yükleriñ ağızını berâber diken ip dimekdür.

Tefşo, Tefşî: Keser dimekdür.

Peya, Peyade: Yayan dimekdür.

Birk, Niqte: Âdemiñ gözinde ba'zen üzerine beyâz gelür, ol beyâze dirler.

Şaş, Şe'la, Çavşas: Gözleri egri olan âdeme dirler.

Exşem, Bêdimax: Kıpçuyı derk itmeyen âdeme dirler.

Qurre, Jixwerazî: Mütekebbir âdeme dirler.

Tîrqot, Tirekor: Dağı yine mütekebbir dimekdür.

Dewl, Dewlik: Çukur yire dirler.

Girê, 'Uqde, Gireh: Dügüm dimekdür.

Dawet, 'Erûsî: Toy ve dügün eylemek dimekdür.

Xû, Xwê: Tuz dimekdür.

Mêvanî, Ziyafet: Da'vet eylemek dimekdür.

Hêlik, Gûn: Taşak dimekdür. [vr. 122b] "Xusye" dağı dirler bu ma'nâyadur.

Qijik, Qirik Qarqar: Kara qarğaya dirler.

Qicle, Dûvdîrêj: Sağsağana dirler.

Kêran, Qûşad: Yapı büyük odunlarına dirler.

Qirme, Perdê: Yapı üzerine atılan merteklere dirler.

Xanî, Menzel, Mal: Ev, konak dimekdür.

Noq, Cûm: Suyu batmak dimekdür.

Şaq, Çaq: Ayak ve bacaq dimekdür.

Şîn, Girîn, Matem: Ağlamak dimekdür.

Piştûvan, Berewan: Cengde ve da'vâda birisine yardım iderek mu'în olub arqa olmağa dirler.

- Amac, Armanc:** Tüfek ve topa vaz' olunan nişâne dirler.
- Şêr, Şêresiwar, Ūcax:** Ziyâretgâh olan yirlere dirler.
- Qilade, Gerdenî, Benî:** 'Avrâtlarıñ boyınlığına dirler.
- Qemçik, Taziyan:** [vr. 123b] Kırbâç dimekdür.
- Avdêr, Avdêrî:** Bağ ve tarla suvarıcı sucıya dirler.
- Nêçîrwan, Şikarker:** Avcı âdemlere dirler.
- Masîgir û Şebbak:** Balıkçı olan kimesnelere dirler.
- Berwar, Pal:** Yamaç olan yirlere dirler.
- Kûrerê, Şeverê:** Pek ince ve nâma'lûm olan yollara dirler.
- Mozêk û Conega:** Tosun öküzlere dirler.
- Qewsquzeh, Keskesor:** Havâda ba'zen peydâ olan ebem kuşağına dirler.
- Babelîs, Babelûs:** Tozda peydâ olan kaşırğaye dirler.
- Kilçav, Kilçêvk:** Göz bileycisine dirler.
- Qirêj, Je'rî:** Çubuk zifirine dirler.
- Zêndî, Sipî:** Kehle dimekdür.
- Sobe, Wehîd, Bitenê:** Yalınız âdeme dirler.
- Hevali, Hevrê, Oldaş:** Arkadâş dimekdür. [vr. 124b]
- Kaxez, Name:** Bir maħalden gelen nâmeye dirler.
- Sîwan, Konelk:** Başa alınan şemsiye dimekdür.
- Damedor, Hawîr, Çarkenar:** Dört etrâf dimekdür.
- Dadik, Dapîr:** Ananıñ ve babanıñ vâlidesi dimekdür.
- Kalik, Bapîr:** Ananıñ ve babanıñ pederleri dimekdür.
- Bî, Bîwejin:** Dul ve ersiz 'avrâta dirler.
- Bêkar, Serreş:** Bâkire kızlara dirler.
- Qasid, Peyk:** Sa'î dimekdür.
- Bijiqîn, Bijikîn:** Bir göz ki dökülür ve kör olur dirler.
- Hî, Hêk:** Yumurta dimekdür.
- Halû, Alû:** Diş kamaşmasına dirler.
- Hike, Xwir:** Kaşınma ve uyuzluk dimekdür.
- Xwirî, Xwirêk, Kûlêk:** Uşaqların çiçek çıkarmalarına dirler.
- Bedhal, Bêxod:** Bir haste ki kendüsinden [vr. 125b] haberi olmaya. Baygın dirler.
- Qewîtî, Qewatî:** Bir şey' veyâhüd bir söz ısmarlamak dimekdür.
- Medar, Destkûz:** Müslümânlardan başka aher bir milletiñ boğazındaki dimekdür.
- Kulbewî, Diliyayî:** Bir âdem veyâhüd hayvân acından helâk derecesine gelmişse dirler.
- Silemtû, Bixweser, Xobixo:** Serbest dimekdür.

Zorî, Zelûl: Sülûk dimekdür.

Reh, Rêçal: Otuñ ve ağaçlarıñ yer altında olan köklerine dirler.

Qiçûpêl, jikokê: Bütün bütüne dimekdür.

Biserhatî, Qisse: Hikâyet dimekdür.

Ba, Bê: Rûzgâre dirler.

Kol, Tûm: Ot ve çiçek vesâ'ir şey'ler ki yirde deste deste gögerirler ve başka başka olurlar anlara dirler.

Karî, Kobelik: Mantare dirler. [vr. 126b]

Buxtan, Girasî, Pêpîsî: İftirâ eylemek dimekdür.

Qûmî, Xeberkirin, Nemam: Söz gezdiriciye dirler.

Rêç, Dews: İz dimekdür.

Xerîm, Qerzdar, Deyndar: Borclu kimesneye dirler.

Şenixî, Şêpirzeyî: Perişânlık dimekdür.

Mil, Pazû, Çeng: Køl dimekdür.

Koşe, Koj: Bir şey'in bucağı ve ucı dimekdür.

Silq, Silqok: Pazı pāncārına dirler.

Dims, Doşab, Şîre: Bekmez dimekdür.

Debir, Dîr, Dirlik: Hâne için görülen idâre ve tedbîre dirler.

Şorav, Avşor: Tuzlu suya ve salāmūrāye dirler.

Ûstirû, Şax: Hâyvânât boynızlarına dirler.

Sîtav, Tava hîvê: Gice ay aydımına dirler. [vr. 127b]

Weku dinê lazim e ku hindek xeberdan heyin ku pêk ve zem dibin û nas bi wan digel yek û du diaxivin bi 'efkê ji wan xeberan jî di zeyla vê rîsaleyê zikir bikin da tekellima kurmancî jî li ser taliban hêsayî bibitin. ... ¹³

SONUÇ

Alexandre Jaba Kürtçe El Yazmaları Koleksiyonu'ndaki Kurd 8 arşiv numaralı el yazması içindeki bir bölümden ibaret olan Mela Mehmûdê Bazidî'nin Kürtçe-Türkçe sözlüğü, hacim itibariyle küçük olmasına rağmen Kürtçe-Türkçe dizilişli ilk sözlük olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Toplamda 1428 Kürtçe kelimenin Türkçe karşılıklarının verildiği sözlüğün diğer bir önemi de, sözlükteki Türkçe ve Kürtçe kelimelerin o dönemdeki söyleyiş özelliklerinin tespit edilebiliyor olmasıdır. Kelimelerin sözlükte yer alan formlarını bugünün özellikleriyle karşılaştırarak bu

¹³ Bunun dışında, bir iki kişiyle beraber yapılan bazı diyalogların buraya eklenmesi lazımdı, ki bu risalenin zeylinde zikredildi, ta ki Kürmancî ile tekellüm etmek isteyen taliplilere kolaylık olsun. ...

kelimelerin o günden bugüne geçirdiği fonetik ve morfolojik değişimleri de tespit etmek mümkündür. Eser bu yönüyle, Kürtçe ve Türkçedeki yakın dönem dil tarihi çalışmaları için bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Eserin, sözlük tasniflerinde hangi özelliğine göre nerede konumlandırılacağı da önemli bir konudur. Yapılan tasniflere bakıldığında, sözlüklerin genel olarak harf sırasına göre (abecesel sözlükler) ve konularına göre olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirildikleri tespit edilmektedir. Bu bağlamda Bazidî'nin sözlüğünün kavram alanı sözlükleri grubuna dâhil edilebileceği sonucuna varılmaktadır.

Sözlükte verilen Kürtçe kelime hazinesini değerlendirdiğimizde, verilen kelimelerin daha çok günlük konuşma diline ait dil unsurlarından seçildiğini söylemek mümkündür. Söz konusu kelime hazinesine bakarak o günün sosyal yaşantısındaki öncelikleri belirlemek veya o dönemin düşünce tarzı hakkında belli oranda fikir yürütmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AKALIN**, Şükrü Haluk ; “Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük”, *Türk Dili*, S. 698, 2010, s. 162-169.
- AKALIN**, Şükrü Haluk Akalın vd.; *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- AKSAN**, Doğan; *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C. III, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
- AKSAN**, Doğan; *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınları, Ankara, 2009.
- BAZİDÎ**, Mela Mehmûdê; *Risale-yi Tuhfetü'l-Hillan Fî Zimani Kurdan*, Alexandre Jaba Kürtçe El Yazmaları Koleksiyonu, Kurd 8.
- BRUINESSEN**, M. V.; “On Yedinci Yüzyılda Kürtler ve Dilleri: Kürt Lehçeleri Üzerine Evliya Çelebi'nin Notları”, *Studia Kurdica*, S. 1-3, Fransa, 1985.
- HASANPOUR**, Amir; *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil 1918-1985*, (Çev: İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan), Avesta Yayınları, İstanbul, 2005.
- İLHAN**, Nadir; “Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri”, *Turkish Studies*, Vol. 4/4, Summer 2009, s. 534-554.
- JABA**, Alexandre; *Recueil de Notices et Récits Kurdes*, St. Petersbourg 1860.
- KOCAPINAR**, Pelin; “Kavram Sözlükleriyle İlgili Terminoloji Üzerine”, *Turkish Studies*, Vol. 9/9, Summer 2014, s. 745-752.
- KORKMAZ**, Zeynep; *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2007.

MERTOĞLU, Mehmet Suat; “*Yûsuf Ziyâ el-Hâlidî*”, İslâm Ansiklopedisi, C. 44, 2013, s. 32-34.

ÖZTÜRK, Mustafa; “Alexandre Jaba ve Onun El Yazmaları Koleksiyonundaki Türkçe Eserler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 10, S. 49, 2017, s. 41-49.

PİRBAL, Ferhad; *Mele Mehmûdê Bayezîdî (1799-1867) Yekemîn Çîroknûs û Pexşanûsî Kurd*, Aras Yayınevi, Erbil, 2000.

ÜNVER, İsmail; “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Türkoloji Dergisi*, C. 2, S. 1, 1993, s. 51-89.

ÜŞENMEZ, Emek. “British Library’deki Türkçe Eserler”, *Turkish Studies*, Vol. 12/22, 2017, s. 783-816.

YUSUF Ziyâ el-Hâlidî, *El-Hediyyetü'l-Hamîdiyye fi'l-luğati'l-Kürdiyye*, İstanbul, 1310.

YÜKSEL, Tahir; *Dilbilgisi Kavramları Sözlüğü*, Uyanış Yayınevi, İstanbul, 2005.